

УДК 342.56:35

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.5.60>**В'ячеслав Бойко,**

канд. юрид. наук,

докторант наукового ступеня доктора юридичних наук

Науково-дослідного інституту публічного права

ЧИННИКИ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ НА СУДОВУ ВЛАДУ

У статті визначено та охарактеризовано негативні чинники впливу на судову владу. Розкрито класифікацію чинників негативного впливу на судову владу на внутрішні, тобто ті, які створені всередині судової системи, та зовнішні, тобто спричинені зовнішнім впливом на судову систему. Визначено особливості корупції в судовій системі як найбільш негативного чиннику впливу на судову владу. Сформовано поняття дифамації як негативного чиннику впливу на судову владу. Розкрито проблему недотримання етичних та моральних правил у судовій системі.

Ключові слова: дифамація, етичні правила поведінки, корупція, суддя, судова влада, чинники впливу.

Актуальність теми. Одним із критеріїв визначення авторитету тієї чи іншої особи є загально визнана довіра суспільства до її позицій, тверджень, дій та рішень. І лише коли діяльність однієї особи чи цілого колективу не викликає заперечень та сприймається як істина, ми можемо говорити про достатній рівень його (їхнього) авторитету. На превеликий жаль, серед населення України до державницьких інституцій абсолютної довіри та пошани сьогодні немає [8].

Тобто одним із важливих компонентів правової держави є висока правова культура громадян, що проявляється у тому числі й у формі поваги до суду та правоохоронних органів. І навпаки, неповага до судової влади, слідства, втручання у здійснення судочинства проявляється у порушенні громадського порядку у судовому засіданні, некоректній поведінці у залі суду, образливих висловлюваннях щодо суду, зневажливому ставленні до зауважень судді, хамстві, вигуках тощо [4, с. 106].

Що ж до авторитету судової гілки влади, то здебільшого експерти під цим поняттям мають на увазі довіру до суддів (як особистостей), їхніх дій у повсякденному житті, а також рівень поваги до судових рішень та судового процесу загалом. У багатьох випадках саме від авторитету судової влади залежить і те, чи буде добровільно виконуватись рішення суду. Тому необхідно зупинитись на факторах, які значно впливають на авторитет судової гілки влади [8].

Таким чином, недовіра громадськості до діяльності вітчизняного суду, перешкоди у професійній діяльності суду, які зумовлюють прийняття несправедливих судових рішень,

спричиняють необхідність дослідження чинників негативного впливу на судову владу.

Огляд останніх досліджень. На фактори впливу на судову владу прямо або побічно звертали свою увагу такі вчені-юристи, як В. Гринюк, А. Іванищук, П. Каблак, Р. Кузьмін, Н. Морщагіна, О. Овсяннікова, К. Опак, Б. Санін та інші. Проте розвиток суспільних відносин, зокрема реформування судової влади, зумовлює потребу в дослідженні нових або оновлених чинників негативного впливу на судову владу.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі праць учених-юристів, нормативно-правових актів та публіцистичних джерел визначити та охарактеризувати чинники негативного впливу на судову владу.

Виклад основних положень. Тлумачний словник української мови визначає, що чинник – це умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис; фактор [1, с. 326]. У свою чергу, категорія «вплив» варто тлумачити як дію, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета; силу влади, авторитету [1, с. 751].

Тобто, чинник впливу – це фактор або обставина, що проявляє певну дію стосовно якогось об'єкта.

Більшість науковців переконані, що корупція в судовій системі – це найнебезпечніше кримінальне явище, яке підточує основи державного управління, дискредитує і підриває авторитет влади в очах населення, зачіпає законні права та інтереси громадян. Через проникнення корупції в різні сфери життя небезпека цього явища

значно зростає. Корумпованість в українських судах – досить поширена проблема, що вимагає першочергового вирішення, адже з кожним роком вона набуває більших масштабів. Згідно з результатами соціологічних опитувань, судові та правоохоронні органи не користуються довірою громадян, не здатні забезпечити ефективну протидію злочинності внаслідок політичної заангажованості, корумпованості, відсутності результативних системних реформ, різкого зниження рівня професіоналізму кадрів [7, с. 137].

Досить проблемним виступає питання, що стосується забезпечення повноцінної незалежності судової влади у форматі, що існує в більшості держав Європи. На сьогодні в Україні ця проблема має два складники. Першим із них є факти неправомірного втручання сторонніх осіб у професійну діяльність суддів з метою схилити їх у той чи інший спосіб до прийняття бажаного для цих осіб рішення, а другим – прийняття суддями завідомо неправомірних рішень, вироків, ухвал, тобто фактично продовження протизаконної діяльності, розпочатої сторонніми зацікавленими особами. Очевидно, що в разі відсутності державного регулювання цієї проблеми повноцінна інтеграція України до національних європейських структур, насамперед вступ до ЄС, є неможливою [2, с. 8].

Таким чином, корупція в судовій системі є найбільш негативним чинником впливу на судову владу, вона має два складники: 1) злочинне використання суддями своїх повноважень з метою особистого збагачення (вчинення корупційних дій суддями); 2) корупція, зумовлена діяльністю кримінальних елементів та корумпованих чиновників, – злочинне використання чиновниками своїх службових повноважень або цілеспрямований злочинний вплив кримінальних елементів на суддів для прийняття вигідного судового рішення, при цьому суддя не має можливості припинити вчинення корупційного діяння з об'єктивних причин. Відповідно, другий підвид корупції зумовлює забезпечення ефективного захисту судді з боку держави.

Разом із тим на авторитет судової влади впливає не один фактор, а цілий комплекс внутрішніх та зовнішніх чинників, як вважає юрист Б. Санін. До внутрішніх впливів відносить: довготривалість розгляду справи та довготривалість виготовлення рішень; несталість судової практики; невизначеність стосовно юрисдикції окремих категорій справ; нерівномірне навантаження на суддів; незадовільна матеріально-технічна база судів; низька інформативність веб-сайтів судів; низькі заробітні плати та зменшення соціаль-

них гарантій суддів та працівників апарату; відсутність дієвих органів суддівського самоврядування; тривале затягування з реалізацією проекту «Електронний суд»; відсутність тайм-менеджменту в окремих судах; відсутність належного громадського контролю за витратною частиною отриманого судового збору, за проведеними закупівлями товарів, робіт та послуг для судової системи; відсутність уніфікованих правил роботи канцелярії судів; відсутність єдиного підходу до визначення поняття справедливості. До зовнішніх чинників віднесено: відсутність дієвих механізмів впливу на учасників процесу, які мають на меті зірвати ведення судового процесу; довготривале не призначення суддів на посаду безстроково; відсутність поваги державних установ/адвокатів до судового рішення; безпідставна критика політиків, експертів, громадських та державних діячів у бік судової влади; низький рівень законотворчої діяльності; можливість зловживання сторонами процесуальними правами; низький рівень обізнаності людей щодо прав у суді та безпосередньо самого процесу; довготривале невиконання судового рішення; зловживання щодо відкриття кримінальних справ (завідомо неправосудне рішення) [8].

Таким чином, умовно чинники негативно-го впливу на судову владу варто поділити на:

1) внутрішні, тобто всередині судової системи (неукомплектованість судової системи; завантаженість судової влади; неналежне матеріально-технічне забезпечення; неналежне соціальне забезпечення суддів; недієвість органів судового самоврядування; затягування розгляду судових справ та прийняття рішень; недосконалість інформаційних технологій судової системи);

2) зовнішні, тобто спричинені зовнішнім впливом на судову систему (недосконалість національного законодавства; проблеми проведення судової реформи; зловживання учасниками провадження процесуальними правами; корупція; незаконний вплив на суддів з боку кримінальних елементів, чиновників, інших осіб; безпідставна громадська критика судової влади; низький рівень культури та правосвідомості учасників провадження).

Р. Кузьмін наголошує на необхідності укріплення авторитету судової гілки влади, забезпечення додержання принципу обов'язковості судових рішень, запобігання незаконному впливу на суд, недопущення підміни ролей у ході судового провадження та ознайомлення необізнаних сторін процесу з правилами професійної етики [4, с. 106].

З позиції Н. Морцагіної, досить частими є випадки, коли безпосередньо на суддів здійснюється моральний, психологічний та інші

види впливу через засоби масової інформації. Окремі представники мас-медіа однобоко та суб'єктивно висвітлюють роботу судів на користь власного рейтингу, що негативно впливає на суспільну правосвідомість. При цьому засоби масової інформації повсякчас жваво обговорюють теми про заангажованість суддів. Але найнебезпечніше криється в іншому – з вуст представників ЗМІ почали прямо лунати заклики до самосуду. Даний інформаційний фон приводить до того, що суспільство втрачає здатність адекватно сприймати правдивість інформації та давати їй оцінку, при цьому у суспільства формується негативне ставлення до суддів і всієї судової системи загалом. Такі дії поступово укорінюються у свідомості громадян як прийнятна модель поведінки. Занепокоєння викликає той факт, що тиск здійснюється у формі організації та проведення гучних масових заходів: пікетів, зборів, мітингів, походів, демонстрацій, які проводяться в безпосередній близькості до будівель судів або й у приміщеннях судів. Частішають випадки, коли невідомі особи збираються біля будівель суду, привозять шини, блокують виїзд із території суду. Зазначені заходи самі по собі можуть видаватися законними, адже є формою реалізації права громадян на мирні зібрання, свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Проте якщо такі заходи використовуються з метою дестабілізації роботи суду як інституції, впливу на психологічний стан судді, який розглядає певну справу, створення судді перешкод у веденні судового процесу, то вони, безумовно, порушують гарантії незалежності судді й унеможливають здійснення правосуддя на засадах законності та верховенства права та взагалі ставлять під сумнів законність рішень, прийнятих у такий спосіб. Особливу увагу необхідно звернути також на дії, які спрямовані на зрив судових засідань та порушення нормального функціонування роботи суду [5].

Останнім часом все частіше трапляється в українському суспільстві поняття «дифамація», що використовується як спосіб незаконного впливу на суддів. Оскільки основне завдання судової влади – це забезпечення справедливості, суд не зможе реалізувати цю функцію, якщо не буде реагування на факти незаконного впливу на суд. Дифамація – це міжнародний правовий термін, який закріплений у законодавстві багатьох країн світу та використовується як узагальнюючий щодо різних видів порушень особистих немайнових прав на захист честі, гідності, репутації й доброго імені. Наслідком дифамації як способу чинення тиску на суд

може стати прийняття незаконного судового рішення та відхилення від судової процедури, оскільки, скеровуючи всі сили на свій захист, суддя мимоволі відсуває на другий план основне завдання – пошук істини та законне, справедливе вирішення правового спору [3, с. 326-332].

Досить вдало дифамацію як спосіб незаконного впливу на суддів охарактеризував П.І. Каблак. З його погляду, по-перше, дифамація є досить небезпечним способом незаконного впливу на суддів, однак свобода висловлювань становить одну з невід'ємних підвалин демократичного суспільства та одну з основних умов його прогресу й самореалізації кожної особи, тому прийнятними є не лише «інформація» чи «ідеї», які прихильно сприймаються або вважаються необразливими, сприймаються з байдужістю, а й ті, які ображають, шокують чи дратують. По-друге, кримінальна відповідальність за дифамацію є надмірною, тому вважаємо, що достатніми є закріплені в законодавстві цивільно-правові засоби захисту честі, гідності та ділової репутації. По-третє, Європейський суд із прав людини, розглядаючи справи, пов'язані з дифамацією, виробив певні позиції, що мають засадничий характер, а саме: 1) будь-яке втручання влади в користування свободою вираження поглядів повинне передбачатися законом; 2) необхідність розмежування думки та факту (можливість довести, що свідчення відповідають дійсності); 3) важливість обговорення в пресі питань загальносуспільного значення; 4) підвищена терпимість публічних осіб, державних службовців до критики; 5) добросовісність журналістів під час підготовки та висвітлення інформації (дотримання «журналістської етики»), а також використання коректних форм критики тощо [3, с. 326-332].

Дифамація має негативний вплив на здійснення правосуддя, а також загалом на рівень авторитету й довіри до суддів із боку громадськості. Люди вірять засобом масової інформації. Коли звинувачення на адресу суддів лунають з ефірів та шпальт провідних засобів масової інформації, люди сприймають їх як доведений факт. У результаті таких дій у громадян, які не стикаються із судовою системою, склався стереотип, що в суді неможливо шукати справедливості. Тому маємо недовіру до суду. Це результат багатолітніх публічних звинувачень, на які суди не відповідають. Мовчання, відсутність спростування в суспільній думці сприймається не на користь суду [3, с. 326-332].

Таким чином, негативним чинником впливу на судову владу є дифамація – незаконний, безпідставний та необґрунтований

моральний, психологічний та інший вид впливу на суддю, що порушує його особисті немайнові права (честь, гідність, репутація) внаслідок поширення недостовірної, образливої інформації про суддю в засобах масової інформації, недобросовісної діяльності журналістів та громадськості, закликів до зміни судової влади, що може спричинити порушення нормального функціонування роботи суду, порушення судових процедур та прийняття необ'єктивного судового рішення.

Нині варто говорити про існування так званого морального складника суддівської етики (стосунки судді з учасниками судового процесу, з колегами, з відвідувачами суду та з будь-ким поза межами службової діяльності), що, у свою чергу, вимагає від суддів дотримання правил поведінки, які включають в себе як загальновизнані норми моралі, що існують у суспільстві, так і стандарти, що регулюють службову діяльність, тобто вимоги, встановлені законодавством до професії, та стандарти, що стосуються позаслужбової поведінки й іншої дозволеної діяльності. Лише високопрофесійна, моральна, етична поведінка судді здатна викликати повагу до суду та забезпечити впевненість учасників судового процесу і відвідувачів суду в неупереджених результатах розгляду справи. При цьому суддя повинен проявляти такі моральні якості, як чесність, об'єктивність, безсторонність, неупередженість, толерантність, добросовісність, справедливість, збалансованість, розумність, розсудливість, стриманість, уважність, ввічливість, повага до оточуючих [6, с. 200].

Етичні вимоги до поведінки судді являють собою сукупність моральних правил поведінки судді, за допомогою яких можна оцінити його дії з погляду таких цінностей, як справедливість, сумлінність, гідність, людяність тощо. Під суддівською етикою О. Овсяннікова розуміє певну систему базових принципів регламентації поведінки суддів у судовому засіданні, в суді та позасудової поведінки, які побудовані з урахуванням особливостей професійної діяльності судді та створені для підтримки суддівських стандартів, діють об'єктивно і незалежно з метою збільшення значущості наявних правових норм та правил поведінки для суддів [6, с. 200].

Суддя під час виконання своїх службових обов'язків має не лише подавати особистий приклад своєю поведінкою, але й пропагувати етичну поведінку серед учасників процесу та оточуючих, а також має право вимагати етичної поведінки від інших. Останніми роками найбільша увага суспільства прикута саме до позасудової поведінки судді, його дозвілля, майнового стану. Непоодино-

кі випадки порушення окремими суддями морально-етичних принципів позасудової поведінки привертають увагу громадськості, знаходять своє постійне висвітлення та обговорення в засобах масової інформації. Основна проблема, яка поки що залишається, – це усвідомлення важливості дотримання правил етичної поведінки самими представниками судової гілки влади. Проте результатом високої етичної поведінки судді та працівників суду має стати довіра кожного громадянина і суспільства в цілому до судової системи, окремого суду та певного судді [6, с. 200].

Тобто ще одним негативним чинником негативного впливу на судову владу є недотримання етичних та моральних правил під час судочинства суддями, працівниками суду, учасниками провадження, що спричинені неналежною позасудовою поведінкою суддів та працівників суду, низькою правовою культурою учасників процесу, не усвідомленням ступеня важливості дотримання моральних та етичних правил поведінки у сфері правосуддя, що в цілому зумовлює критику судової гілки влади з боку громадськості.

Висновки

Таким чином, проаналізувавши чинники негативного впливу на судову владу, можна зробити такі висновки:

1. Умовно чинники негативного впливу на судову владу варто поділити на: 1) внутрішні, тобто всередині судової системи (неукомплектованість судової системи; завантаженість судової влади; неналежне матеріально-технічне забезпечення; неналежне соціальне забезпечення суддів; недієвість органів судового самоврядування; затягування розгляду судових справ та прийняття рішень; недосконалість інформаційних технологій судової системи); 2) зовнішні, тобто спричинені зовнішнім впливом на судову систему (недосконалість національного законодавства; проблеми проведення судової реформи; зловживання учасниками провадження процесуальними правами; корупція; незаконний вплив на суддів з боку кримінальних елементів, чиновників, інших осіб; безпідставна громадська критика судової влади; низький рівень культури та правосвідомості учасників провадження).

2. Корупція в судовій системі є найбільш негативним чинником впливу на судову владу, вона має два складника: 1) злочинне використання суддями своїх повноважень з метою особистого збагачення (вчинення корупційних дій суддями); 2) корупція, зумовлена діяльністю кримінальних елементів та корумпованих чиновників, – злочинне використання чиновниками своїх службово-

вих повноважень або цілеспрямований злочинний вплив кримінальних елементів на суддів для прийняття вигідного судового рішення, при цьому суддя не має можливості припинити вчинення корупційного діяння з об'єктивних причин. Відповідно, другий підвид корупції зумовлює забезпечення ефективного захисту судді з боку держави.

3. Негативним чинником впливу на судову владу є дифамація – незаконний, безпідставний та необґрунтований моральний, психологічний та інший вид впливу на суддю, що порушує його особисті немайнові права (честь, гідність, репутація) внаслідок поширення недостовірної, образливої інформації про суддю в засобах масової інформації, недобросовісної діяльності журналістів та громадськості, закликів до зміни судової влади, що може спричинити порушення нормального функціонування роботи суду, порушення судових процедур та прийняття необ'єктивного судового рішення.

4. Ще одним негативним чинником негативного впливу на судову владу є недотримання етичних та моральних правил під час судочинства судьями, працівниками суду, учасниками провадження, що спричинені неналежною позасудовою поведінкою суддів та працівників суду, низькою правовою культурою учасників процесу, не усвідомленням ступеня важливості дотримання моральних та етичних правил поведінки у сфері правосуддя, що в цілому зумовлює критику судової гілки влади з боку громадськості.

В статье определены и охарактеризованы негативные факторы влияния на судебную власть. Раскрыта классификация факторов негативного влияния на судебную власть на внутреннее, то есть те, которые созданы внутри судебной системы, и внешние, то есть вызванные внешним воздействием на судебную систему. Определены особенности коррупции в судебной системе как наиболее негативного фактора влияния на судебную власть. Сформировано понятие диффамации как негативного фактора влияния на судебную власть. Раскрыта проблема несоблюдения этических и моральных правил в судебной системе.

Ключевые слова: диффамация, этические правила поведения, коррупция, судья, судебная власть, факторы влияния.

The article defines and characterizes the negative factors of influence on judicial power. The classification of factors of negative influence on judicial power on internal, that is, those created within the judicial system, and external, that is, caused by external influence on the judicial system, is revealed. The features of corruption in the judicial system as the most negative factor influencing judicial power are determined. Definition of defamation as a negative factor influencing judicial power is formed. The problem of non-compliance with ethical and moral rules in the judicial system is disclosed.

Key words: defamation, ethical rules of conduct, corruption, judge, judiciary, factors of influence.

Список використаних джерел:

1. Білодід І. К. Словник української мови : в 11 т. АН УРСР. Інститут мовознавства. Київ : Наукова думка, 1970-1980.
2. Гринюк В. О. Принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2004. 18 с.
3. Каблак П. І. Дифамація як спосіб незаконного впливу на суддів та права людини: пошук рівноваги. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 326-332.
4. Кузьмін Р. Р. Недопустимість незаконного впливу на суд та слідство. *Європейські перспективи*. 2013. № 4. С. 99-106.
5. Морщагіна Н. Незалежність судової влади є головною умовою забезпечення верховенства права. Судова влада України : офіційний веб-сайт. 2016. URL: <https://oda.arbitr.gov.ua/sud5037/pres-centr/news/296624/>
6. Овсяннікова О. Професійна етика суддів та працівників суду як чинник, що впливає на формування громадської думки. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 196-200.
7. Опак К. М. До питання протидії корупції в судовій системі України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 3 (спец. вип.). С. 137-143.
8. Санін Б. Не корупцією єдиною. Відверто про фактори впливу на авторитет судової влади. Судово-юридична газета : інформаційний веб-сайт. 2016. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/95716-ne-koryptsyu-dinoyu-vdverto-pro-faktori-vplyvy-na-avtoritet-sydovo-vladi>